

دانشگاه پیام نور

مرکز یزد

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته الهیات و معارف اسلامی

فقه و مبانی حقوق

عنوان:

تفاوت‌های زن و مرد در نظام حقوقی اسلام

در نظرات علامه طباطبایی (ره) و آیت الله مکارم شیرازی (حفظه الله)

استاد راهنما:

دکتر محمد جواد کوچک یزدی

استاد مشاور:

دکتر اعظم ابراهیمی

نگارنده:

محمد احمدی

تابستان ۹۹

بیت‌های عمومی

تعهد نامه اصالت رساله/پایان نامه

اینجانب دانش آموخته مقطع دکتری / کارشناسی ارشد ناپیوسته تخصصی در رشته که در تاریخ از رساله/پایان نامه خود تحت عنوان با کسب نمره دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد می شوم.

(۱) این رساله/ پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

(۲) این رساله/پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه/رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی

تاریخ و امضاء

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ، لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نو سفرم

نخست او را سپاس می گویم که عنایت خویش را از من دریغ نداشت تا در رسیدن به پله های برتر دانش امید گام برداشتن داشته باشم اکنون که به یاری خداوند متعال توفیق تدوین این پایان نامه را یافتم بر خود لازم می دانم که به مصداق کلام گهر بار حضرت علی (ع) که می فرماید: « هر کس که به من کلمه ای بیاموزد مرا بنده خویش ساخته». از تمام عزیزانی که نویسنده را در این مهم یاری کرده و این پژوهش را در برنامه کاری خود قرار داده اند، تشکر و قدر دانی میکنم.

بهترین سپاس هایم را به محضر استاد عزیز و گرانقدرم، جناب آقای دکتر محمد جواد کوچک یزدی تقدیم می دارم و همواره با صبوری و ژرف اندیشی و بینش دقیق خود راهگشای راه من بودند؛ هر گاه در این امواج توفنده، دچار سرگستگی و دلواپسی می شدم. ایشان صبورانه مرا به آرامش می خواندند و به ادامه راه تشویق و هدایت نمودند توفیق ایشان را در خدمت به فرهنگ این مرز و بوم، از خداوند منان خواستارم.

سپاسگزاری می کنم از استاد گرامی خانم دکتر اعظم ابراهیمی که همواره با رهنمود های ارزشمند و با نظرات صائب خود مرا مرهون بزرگواری خود کردند و نیز از پسر مهربانم احسان که همواره مشوق و یاورم بود و در این راه با بردباری و از هیچ کمکی دریغ نکرد و مرا رهین منت خود نمود بسیار سپاسگزارم.

فهرست

فصل اول: کلیات.....	۲
1-1: بیان مسأله.....	۳
۲-۱: اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۴
۳-۱: کاربردهای متصور از تحقیق و مراجع استفاده کننده از نتیجه رساله / پایان نامه.....	۴
۴-۱: سابقه و پیشینه.....	۴
۵-۱: اهداف تحقیق.....	۶
۶-۱: فرضیه‌ها یا سوال‌های تحقیق.....	۶
۷-۱: جنبه نوآوری و جدید بودن.....	۷
۸-۱: روش انجام تحقیق.....	۷
فصل دوم: مفاهیم.....	۸
۱-۲- مقدمه.....	۸
۲-۲: قضاوت.....	۹
۱-۲-۲: معنای لغوی.....	۹
۲-۲-۲: معنای اصطلاحی.....	۱۰
۳-۲-۲: اهمیت مقام قضا در اسلام.....	۱۱
۴-۲-۲: شرایط قاضی در فقه اسلام.....	۱۳
۵-۲-۲: قضاوت زنان.....	۲۰
۶-۲-۲: ادله مخالفان قضاوت زنان.....	۲۱
۱-۶-۲-۲: آیات.....	۲۱
۲-۶-۲-۲: روایات.....	۲۴
۳-۶-۲-۲: اجماع.....	۲۵
۷-۲-۲: دیدگاه برخی از فقها، حقوق‌دانان و اندیشمندان پیرامون قضاوت زنان.....	۲۷
۳-۲-۳: شهادت (گواهی).....	۲۹
۱-۳-۲: مفهوم لغوی شهادت.....	۲۹
۲-۳-۲: معنای اصطلاحی.....	۳۰
۳-۳-۲: حجیت شهادت در فقه.....	۳۰
۴-۲: دبه.....	۴۲

۴۲	۲-۴-۱: معنای لغوی دیه.....
۴۳	۲-۴-۲: معنای اصطلاحی.....
۴۳	۲-۴-۳: اقسام دیه.....
۴۵	۲-۴-۴: دیه زن.....
۴۵	۲-۴-۵: تفاوت دیه زن و مرد در اسلام.....
۴۹	فصل سوم: تفاوت‌های حقوقی زن و مرد از دیدگاه علامه طباطبایی (ره).....
۵۰	۳-۱: مقدمه.....
۵۰	۳-۲: تفاوت حق و حکم.....
۵۰	۳-۳: خاستگاه حقوق و احکام.....
۵۰	۳-۳-۱: مزیت‌های خلقتی مردان.....
۵۳	۳-۳-۲: احکام اختصاصی و مبنای آن.....
۵۵	۳-۳-۳: قیومیت مردان.....
۵۶	۳-۴: ارث.....
۵۶	۳-۴-۱: امتیازات قانون ارث اسلامی.....
۵۹	۳-۴-۲: چهار بحث کلی مستفاد از آیات ارث.....
۶۴	۳-۴-۳: چرا سهم مردان دوبرابر زنان در نظر گرفته شده است؟.....
۶۶	۳-۴-۴: تساوی مرد و زن یا برتری مردان!.....
۶۹	۳-۶: شهادت.....
۷۳	۳-۷: قضاوت.....
۷۵	فصل چهارم: «تفاوت‌های حقوقی زن و مرد از دیدگاه آیت‌الله مکارم شیرازی (حفظه الله)».....
۷۶	۴-۴: موقعیت زن در عصر و زمان ما.....
۷۷	۴-۵-۱: تعریف دیه.....
۷۷	۴-۵-۲: دیه زن از دیدگاه فقهای اسلام.....
۷۸	۴-۵-۴: دیه زنان در روایات اسلامی.....
۸۰	۴-۵-۵: محدوده تنصیف دیه زن.....
۸۰	۴-۵-۶: فلسفه تنصیف دیه زنان.....
۸۵	۴-۶: ارث.....
۸۷	۴-۷: شهادت.....

۸-۴: قضاوت.....	۸۸
۸-۴-۱: چه کسی حق داوری و قضاوت دارد؟.....	۹۱
۸-۴-۲: ممنوعیت قضاوت زنان به دلیل احساساتی بودن.....	۹۴
نتیجه گیری:.....	۹۶
فهرست منابع.....	۹۸

چکیده:

عدالت مهمترین آرمان و آرزوی بشر از اول تاکنون بوده است. عدالت عرصه‌های متفاوتی دارد، اما در این میان عدالت در حقوق متقابل زن و مرد به عنوان دو رکن عالم هستی جایگاهی بس ویژه دارد. زن و مرد در نظام آفرینش هر کدام مقامی ویژه دارند و هدف هر دو رسیدن به کمال است، بدون اینکه بر یکدیگر برتری داشته باشند. تفاوتی که در برخی از احکام اسلام، بین زن و مرد وجود دارد شائبه تبعیض و نابرابری را در ذهن برخی به وجود می‌آورد، این تفاوت در حقوق به دلیل تفاوت در خلقت و وظایف آنهاست.

عدالت در حقوق زن و مرد را باید با در نظر گرفتن مجموعه حقوق هر کدام جستجو کرد، تا روشن شود که دین اسلام در وضع حقوق یکی را بر دیگری برتری نداده است. ارث، قضاوت، شهادت و دیه از بحث‌های چالش بر انگیز در زمینه حقوق زن و مرد در اسلام است. هدف این پژوهش بررسی تفاوت زن و مرد در نظام حقوقی اسلام از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) و آیت‌الله مکارم شیرازی را دنبال می‌کند. به خاطر همین اختلاف طبیعی، اسلام در وظایف و تکالیف اجتماعی و عمومی که قوامش با تعقل یا احساس است، بین زن و مرد فرق گذاشته؛ آنچه ارتباطش با تعقل بیشتر از احساس است مثل قضاوت، آن را مختص مردان کرد و آنچه از وظایف که ارتباطش بیشتر با احساس است تا تعقل، مختص به زنان کرد مانند پرورش اولاد، تدبیر منزل. اموری چون ارث، قضاوت، شهادت و دیه از امور مهم تفاوت حقوق زن و مرد از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) و آیت‌الله مکارم شیرازی می‌باشد.

کلمات کلیدی: حقوق زن و مرد، تبعیض، تفاوت، عدالت، تساوی حقوق.

فصل اول: کلیات

۱-۱: بیان مسأله

خدای متعال انسان را چه زن و چه مرد به زیباترین و بهترین صورت به تصویر کشیده است و نقصی در آفرینش آنها نیست. «و صورکم فأحسن صورکم» شما را (در عالم جنین) تصویر کرد، تصویری زیبا و دلپذیر (تغابن، ۳)

بدیهی است که زن و مرد از جهات بسیاری مساوی‌اند، اما مانند هم نیستند و در بسیاری از امور، تفاوت‌های فراوانی دارند و این تساوی و تفاوت، زمینه اختصاص حقوق ویژه‌ای را برای هر کدام فراهم می‌کند و هر کدام وظیفه‌ای متناسب با شرایط وجودی و ساختمان جسمی و خصایص روحی خود را دارا خواهند بود.

تفاوت‌های حقوقی زن و مرد مانند حق ارث، دیه، حق طلاق و حتی شهادت و قضاوت مباحثی هستند که در اسلام بنابر حکمت الهی بین زن و مرد متفاوت می‌باشد و یا بعضاً فقط متعلق به زنان می‌باشد مانند مهریه.

علامه طباطبایی (ره) قائل است در اسلام، زن در تمام احکام عبادی و حقوق اجتماعی، شریک مرد است. او نیز مانند مردان می‌تواند مستقل باشد و هیچ فرقی با مردان ندارد مگر تنها در مواردی که طبیعت زن اقتضای فرق داشته باشد و عمده موارد تفاوت مسأله عهده‌داری قضاوت، شهادت، دیه و ارث است.

از منظر آیت‌الله مکارم (حفظه الله)، زن و مرد در بعد الهی و بعد فرهنگی مساوی هستند، ولی در بعد اقتصادی تفاوت دارند، به همین دلیل در اسلام هزینه زن بر عهده شوهر است.

و نیز درست به همین جهت خلأ اقتصادی ناشی از فقدان یک مرد در خانواده، بیش از خلأ اقتصادی فقدان زن در خانواده است، به همین علت دیه مرد دو برابر دیه زن است.

۱-۲: اهمیت و ضرورت تحقیق

آن چیزی که در بحث دیدگاه‌های علامه طباطبایی و آیت الله مکارم مربوط به تفاوت‌های حقوقی زن و مرد در اسلام خواهد آمد، کمتر موضوعی همچون بحث از تفاوت‌ها و آثار آن، کانون توجه شاخه‌های متعدد علمی قرار گرفته و این چنین مورد نقض و ابرام و نیز منشأ تحولات در دهه‌های اخیر گشته است. پیوند مستحکم موضوع تفاوت‌ها با دو مبحث اساسی «نقش‌ها» و «حقوق»، مستمسکی^۱ برای کسانی بود که می‌خواستند از طریق نفی تفاوت‌ها، به نفی هرگونه تمایز^۲ نقش و تفاوت حقوقی میان زن و مرد بپردازند.

۱-۳: کاربردهای متصور^۳ از تحقیق و مراجع استفاده کننده از نتیجه رساله / پایان‌نامه

نتایج این تحقیق می‌تواند مورد استفاده برای:

- مراکز حوزوی، پژوهشی و دانشگاهی

- مفسرین، دانشجویان، طلاب بویژه دانشجویان رشته حقوق و مسائل زن و خانواده - سازمانها و نهادی حمایت کننده از حقوق بشری و زن در دنیا و کشورهای اسلامی - و تمام کسانی که به دنبال کلام ناب اسلامی و حقیقت دینی می‌باشند مفید می‌باشد.

۱-۴: سابقه و پیشینه

در این رابطه پژوهشهای صورت گرفته که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف) کتابها

1. مستمسک [م.ت.س.] (ع ص، ا) آنچه بدان چنگ زنند. معض
2. تمایز [ت.ی.] (ع مص) تفرق. (اقراب الموارد). جداکردن.
3. متصور [م.ت.ص.و.] (ع ص) تصور شده و گمان شده

زن در قرآن (۱۳۷۲) این اثر با توجه به نظرات علامه طباطبایی در میزان در مورد زن و مباحث حقوقی زن نوشته شده است.

که در آن نظرات ایشان در مورد بعضی از تفاوت‌های زن و مرد نیز اشاره شده است.

کتاب نظام حقوق زن در اسلام (۱۳۷۸) اثر ارزشمند استاد شهید مطهری منتشر شده در نشر صدرا، را می‌توان بعنوان بهترین و معتبرترین پیشنه تحقیق در باره این موضوع ذکر نمود. در این کتاب در مورد نظرات و دیدگاهی اسلام نسبت به تفاوت‌های حقوقی زن و مرد نکاتی بیان شده است ولی موضوع اصلی نمی‌باشد.

کتاب «شخصیت و حقوق زن در اسلام» (۱۳۸۲) توسط مهدی مهریزی تالیف شده که شرکت نشر علمی فرهنگی آن را انتشار نموده است، که به موضوع «زنان» و «فقه خانوادگی»، و حقوق زنان و مردان اشاره‌ای نموده است.

(ب) پایان‌نامه‌ها

مبانی^۴ نظری تفاوت‌های حقوقی زن و مرد در اسلام عنوان پایان‌نامه‌ای دکترای است که توسط آقای احمد علی نیازی در سال ۱۳۹۵ در پژوهشکده حکمت دانشگاه جامعه المصطفی انجام شده است.

پایان‌نامه‌ای با موضوع، تفاوت مرد و زن در نظام حقوق کیفری در ایران توسط حسین رزمجو در دانشگاه آزاد اسلامی کرمانشاه دانشکده حقوق در سال ۱۳۹۳ دفاع شده است که در آن به بعضی از تفاوتها اشاره شده است.

(ج) مقالات

فلسفه‌ی تفاوت حقوق مردان و زنان مسلمان در خصوص^۵ ارث و دیه با تکیه بر آیات و احادیث (۱۳۹۱) این مقاله پژوهشی که توسط محمد رضا ابراهیم نژاد نوشته شده است در فصل نامه پژوهشی شماره ۶

4. مبانی [م.ا] (ع) [جاهای بنا و این جمع مبینی 'بمعنی جای است

5. خصوص [خ.ا] (خ) [جایی است بیادیه. (از معجم البلدان)

سراج المنیر دانشگاه علامه طباطبایی منتشر شده است؛ در این پژوهش نویسنده با توجه موضوع مقاله به مواردی از تفاوت‌های حقوقی زن و مرد اشاره نموده است.

تفاوت‌های جنسیتی از دیدگاه اسلام (۱۳۸۳) که توسط خانم سیده معصومه حسنی در نشریه مطالعات راهبردی زنان شماره ۲۳ ارائه شده است در این مقاله به مسائل حقوقی زن و مرد و تفاوت‌های آن اشاره شده است.

تفاوت‌های مهم حقوقی زن و مرد (۱۳۹۶) فاطمه زمانی و قریه ملکی نویسندگان این مقاله می‌باشند که در سومین همایش پژوهشی^۶ بین‌المللی علوم انسانی ارائه نمودند. که در این پژوهش به مباحث تفاوت‌های حقوقی زن و مرد اشاره شده است.

۱-۵: اهداف تحقیق

هدف اصلی:

رسیدن به تفاوت‌های حقوقی زن و مرد در اسلام با توجه به دیدگاه‌های علامه طباطبایی و مکارم شیرازی

اهداف فرعی:

بررسی ویژگی‌های زن و مرد

بررسی نظرات اسلام در مورد مسائل حقوقی زن و مرد

بررسی نظرات و دیدگاه‌های علامه طباطبایی و مکارم شیرازی در مورد تفاوت‌های حقوقی زن و مرد در

نظام اسلامی

۱-۶: فرضیه‌ها یا سوال‌های تحقیق

سوالات:

نظرات دین اسلام با توجه به قرآن و روایات معصومین(ع) در مورد مسائل حقوقی زن و مرد چه می‌باشد؟

6. پژوهش [پ. پ. / پ. ه.] (امص) اسم مصدر پژوهیدن. عمل پژوهیدن. پژوهش. پی‌جویی. جویائی. بازجستن. جستجو. بازجویی

-براساس دیدگاههای علامه طباطبایی و آیت‌الله مکارم شیرازی تفاوت‌های حقوقی زن و مرد چیست؟

فرضیه ها:

از نظر قرآن و روایات معصومین علیهم السلام زن و مرد تفاوت‌هایی دارند مثلا سهم الارث زن نصف مرد است، و فقط بر مردان واجب است نفقه همسر و فرزندان خود را بدهند.

هر دو مفسر بر اساس آیات قرآن کریم معتقد به تفاوت‌های در زن و مرد می‌باشند که البته در مراتب مختلف مانند دیه، ارث، شهادت و قضاوت نظرات متفاوتی دارند.

۱-۷: جنبه نوآوری و جدید بودن

درباره تفاوت‌های زن و مرد کتابها و مقالاتی نوشته شده ولی راجع به تفاوت‌های زن و مرد در نظام حقوقی اسلام در نظرات علامه طباطبایی (ره) و آیت‌الله مکارم شیرازی (حفظه الله) چیزی یافت نشد لذا اینکار کاملا نو میباشد. (دکتر محمد جواد کوچک یزدی)

۱-۸: روش انجام تحقیق

نوع تحقیق: بنیادی ۱ □ نظری ۲ ■ کاربردی ۳ □ سایر.....

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی است.

در ضمن از کتابخانه‌ها و سایت‌های مختلف در این پژوهش بهره مند شده ایم.

فصل دوم: مفاهیم

۱-۲- مقدمه

زن و مرد از جهات بسیاری مساوی‌اند، اما مانند هم نیستند و در بسیاری از امور، تفاوت‌های فراوانی دارند و این تساوی و تفاوت، زمینه اختصاص حقوق ویژه‌ای را برای هر کدام فراهم می‌کند و هر کدام وظیفه‌ای متناسب با شرایط وجودی و ساختمان جسمی و خصایص روحی خود را دارا خواهند بود.

خدای متعال در آیه ای از قرآن می‌فرماید: « وَكَأْتَمَنُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۗ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا ۗ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا ۗ وَإِسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا » (نساء، ۳۲)

«و آنچه را که خدا بواسطه آن برخی از شما را بر برخی دیگر برتری و فضیلت داده است، آرزو مکنید (که) برای مردان نصیب و بهره از چیزی است که خود کوشیده و به دست آورده‌اند و برای زنان نصیب و بهره از آن است که خود با سعی و کوشش به دست آورده اند»

یعنی اقتضای وجودی هر کدام از زن و مرد، در نظام حکیمانه آفرینش دارای ویژگی‌هایی است و ساختمان وجودی هر کدام عملکرد وظیفه، مسئولیت و زیبایی خاص را اقتضا می‌کند تا هر دو جای خویشان را در جهان به نحو احسن پر کنند و (نظام احسن) در جهان عرضه و ارائه شود.

در اینجا بعضی از تفاوت‌های زن و مرد بیان میشود:

۲-۲: قضاوت

یکی از امور مهم در اسلام مبحث قضاوت است، که جنسیت قاضی یکی از امور مهم آن می‌باشد.

۲-۲-۱: معنای لغوی

قضاء. [ق] ع ا فرمان. حکم.

قضا کردن؛ حکم دادن. فتوا دادن. رای دادن. و در ترکیبات فارسی قضا بدون همزه به قضا کردن؛ حکم دادن. فتوا دادن. رای دادن. و در ترکیبات فارسی قضا بدون همزه به کار رود.

اداء. و در فارسی بدون همزه استعمال شود و کسره اضافه آن به یاء بدل گردد.

- قضای حاجت کردن؛ به آشتنگاه رفتن و تخلیه کردن.

- قضای شهوت کردن؛ به آرزوی نفس عمل کردن و مقاربت^۷ نمودن.

(۱) اندازه چیزی. و از این معنی است قضا و قدر.

قضای مبرم؛ قسمت و سرنوشت ناگزیر به کار رود.

و در شرع عبارت از قول ملزم است که از ولایت عامه صادر شود، و گویند قضاء در شرع عبارت از فصل خصومات^۸ و قطع منازعات^۹ است. و پوشیده نیست که این بر فصل و قطعی که از خلیفه صادر گردد صادق است، و همین معنی است که در کتاب خزانه آمده است. (دهخدا ۱۳۷۷ ج ۱ ص ۱۰۲۳۴)

۲-۲-۲: معنای اصطلاحی

۱- در اصطلاح فقهی قاضی کسی است که میان مردم حکومت کند و در مورد اختلاف و نزاع، ختم اختلاف نماید. لذا به این نتیجه می‌رسیم معنای اصطلاحی و لغوی قاضی یکی می‌باشد و فرقی با هم ندارند.

۲- فقهای امامیه برای قضا در اصطلاح اینگونه تعریف نموده‌اند: "ولایت بر حکم شرعی برای کسی که دارای اهلیت و شایستگی فتوا پیرامون جزئیات قوانین شرعی است، درباره اشخاص معینی از مردم در زمینه اثبات و استیفای حقوق برای آنها که مستحق و سزاوار آند. (شهید ثانی، ۱۳۸۹، ج ۲: ۲۱۴) صاحب جواهر می‌گوید: "شاید مراد فقها از ذکر واژه «ولایت» در تعریف قضا - با اینکه می‌دانیم قضا عبارت از ولایت نیست - بیان این واقعیت است که قضاوت صحیح مرتبه‌ای از مراتب ولایت بوده و شاخه‌ای از شجره ریاست عامه‌ای است که برای پیامبر(ص) و جانشینان معصوم آن حضرت مقرر گردیده است. (نجفی، ۱۴۲۴، ج ۹: ۴).

7. مقاربت [م. ر. / ارب] (از ع، امص) مقاریه. نزدیکی. قربت. (یادداشت به خط مرحوم دهخدا)

8. خصومات [خ. غ] (ع) ج خصومت. (منتهی الارب) (از تاج العروس) (از لسان العرب) (از اقرب الموارد).

9. منازعات [م. ز] (ع) ج منازعه. (یادداشت به خط مرحوم دهخدا). کشمکشها. ستیزه‌ها. خصومتها. جدالها. جنگها. عروق منازعات و مخالقات از وی منتزع و منقلع شود. (مصباح الهدایه ج همایی ص 257)

10. ولایت [و. ی] (ع) (ع) ولایه. (منتهی الارب) (قطر المحيط) (اقرب الموارد). رجوع به ولایه شود. || حکومت و امارت سلطان. (غیاب اللغات). پادشاهی. (مهذب الاسماء). امارت و سلطان. (اقرب الموارد)

می توان بیان کرد که قضاوت از جمله واجبات شرعی است؛ بدلیل آنکه حفظ و بقای یک جامعه و نظام نوع انسانی وابسته قضاوت درست و بر پایه عدالت است و وبدیهی است که ظلم و بی عدالتی در جوامع پیش خواهد آمد، نیاز به حاکمی است که داد مظلوم را از ظالم بگیرد.

۲-۳- اهمیت مقام قضا در اسلام

در آیین اسلام قضاوت از اهمیت و عظمت ویژه‌ای برخوردار است. در بسیاری از آیات قرآن کریم و نیز در سیره پیامبر اکرم (ص) به اهمیت و جایگاه آن اشاره شده است و احادیث، ارزش آن را روشن و تبیین نموده‌اند. در این فصل به دو آیه از آیات قرآن کریم که در این زمینه نازل شده‌اند، اشاره می‌کنیم و بعد از آن با تبیین بررسی دو روایت در این زمینه، عظمت آن را روشن خواهیم کرد.

الف) اهمیت مقام قضا از دیدگاه قرآن

۱. «... و ان احکم بینهم بما انزل الله و لا تتبع اهوائهم و احذرهم ان یفتنوک عن بعض ما انزل الله الیک» (مائده، ۴۹)

(میان مردم حکم کن و پیرو خواهشهای آنان مباش و از آنها برحذر باش که مبادا ایشان تو را از آنچه به تو وحی شده و از داوری به حق، باز دارند و گمراهت سازند). (مائده، ۴۹)

۲. « یا داوود اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِیْفَةً فِی الْاَرْضِ فَاحْكُم بَیْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ »

(ای داود ما ترا در زمین خلیفه قرار دادیم، پس میان مردم به حق حکم کن!) (ص، ۲۹)

اهمیت مساله قضا در اسلام تا آن درجه است که خدای متعال از جانب خود حاکم و قاضی قرار میدهد و حکم آنها باید حق و به آنچه از طرف خدا نازل شده باشد.

ب) اهمیت مقام قضا از دیدگاه سنت

۱. اسحاق بن عمار از امام صادق (ع) چنین نقل می‌کند:

قال امیرالمؤمنین «ع» لشریح: یا شریح قد جلست مجلسا لا یجلسه الا نبی او وصی نبی... «ای شریح جایی نشسته‌ای که در آن جایگاه جز پیامبر یا وصی او نمی‌نشیند.»^{۱۱}

مستفاد از این روایت این است که کرسی قضاوت محل جلوس پیامبر و اوصیای وی (ائمه معصومین «علیهم السلام») و قضاوت از مناصب مختص آنان می‌باشد و بدیهی است که می‌توانند آن را به هر که واجد شرایط و اهلیت قضاوت باشد، واگذار نمایند.

۲. پیامبراکرم «صلی الله علیه وآله» می‌فرماید: لسان القاضی بین جهرتین من نار حتی یقضی بین الناس فاما فی الجنة و اما فی النار «زبان قاضی در میان دو شعله آتش قرار گرفته تا این که میان مردم داوری کند. پس (چنانچه عادلانه حکم کند) جایگاهش یا در بهشت است یا (اگر ستم کند) در جهنم. (مجلسی، ج ۲۴، ص ۶)

با توجه به احادیث بیان شده از اهل بیت «علیهم السلام» در می‌یابیم که منصب قضا داری جایگاه خطیری می‌باشد و هر شخصی نمی‌تواند تصدی مقام قضاوت و داوری را بعهده گیرد و برای مسائل مهم مردم مانند اموال و نفوس و اعراض و نوامیس^{۱۲} عدالت را جاری نماید بلکه باید افرادی که اهل علم و مقام تقوای الهی هستند، این مقام خطیر و پر اهمیت را احراز نموده و به حق قضاوت کنند.

در مورد حکم قضاوت که آیا واجب است یا نه فقهای شیعه، مانند شهید ثانی، شیخ طوسی و دیگر فقها بر این نظر هستند که قضاوت واجب کفایی است؛ زیرا جامعه انسانی وابسته و در گرو موضوع قضاوت است و حاکم جامعه وظیفه دارد که ظلم را ریشه کن کند و حق مظلوم را از ظالم بگیرد. ابن ادریس حلی می‌گوید:

قضاوت در میان مسلمین جایز و گاهی واجب است و در صورتی که شرایط و جوب قضاوت تحقق پیدا نکند یعنی قضات متعددی که اهلیت برای قضاوت دارند، موجود باشند، مستحب است.^{۱۳}

11. (کلینی، ج ۷ ص ۴۰۶)

. نوامیس [ن] [ع] ج ناموس . رجوع به ناموس شود. || نوامیس الهیه؛ قوانین شرعی . (یادداشت مؤلف). || علم نوامیس؛ یکی از شعب علم سیمیاست . (یادداشت مؤلف). و نیز رجوع به تذکره ضریر انطای ص 63 شود. || علم نوامیس؛ حکمت عملی . (فرهنگ فارسی معین) 12.

13. (حلی، ۱۴۲۱، ج ۲: ۱۲۸)

شهید ثانی در لمعه می‌گوید: قضاوت برای کسانی که صلاحیت چنین مقامی را دارند واجب کفایی است؛ البته در صورتی که امام معصوم (ع) اشخاصی را معین نکرده باشد که در این صورت بر آن اشخاص قضاوت، واجب عینی است. (شهید ثانی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۲۴۱) و این وجوب کفایی تا حدی است که اگر امام (ع) از افرادی که شایستگی دارند با خبر و مطلع نبود، بر اینگونه افراد ضرورت دارد خود را به محضر مقدس امام معرفی و طلب نصب کنند.

از نظرات بالا این بدست می‌آید که قضاوت و دادرسی در زمان وجود امام معصوم (ع) بر علمای واجد شرایط حکم وجوب کفایی دارد و گاه بر آنها عینی می‌شود؛ اما در صورتی که امام (ع) غایب باشد حکم اینگونه است که به مقتضای عمومات نصب بر کسانی که شرایط لازم را دارند قضاوت وجوب پیدا می‌کند... گروهی از فقها، وجوب قضاوت را از امور حسبیه می‌دانند و آن از جمله مواردی است که شارع حکیم نسبت به اهمال در آن، راضی نیست، و قضاوت نیز از مسائلی می‌باشد که نظام جامعه انسانی متوقف بر آن است و تعطیل بردار نیست. در کل دورانها، جامعه بشری به گسترش عدالت نیاز دارد، پس قضاوت و دادرسی و ریشه کن کردن ظلم از جامعه در تمام دوران باید صورت بگیرد و این از وظایف عالم فقیهی که جامع شرایط است می‌باشد.

۲-۲-۴: شرایط قاضی در فقه اسلام

بلوغ

بلوغ اولین ویژگی برای قاضی است و شرط اصلی می‌باشد غالب فقها یکی از شرایط قاضی را بلوغ می‌دانند و در تمام احکام خود به این شرط تصریح نموده و حتی نسبت به چنین شرطی مدعی اجماع شده‌اند؛ البته متقدمان از فقها، این شرط در کلامشان وجود ندارد بلکه آنها به شرط کمال یا همان رشد تصریح نموده‌اند. و کمال را اینگونه تعریف نموده‌اند عبارت است از رشد و بلوغ عقلی و فکری؛ (حلی ۱۳۶۸، ج ۷، ص ۸۹) لذا اگر بگوییم که مراد آنها از کمال، بلوغ و رشد است در این صورت تمام فقها (متقدمان و متاخران) در این ویژگی یک قول می‌شوند و این شرط برای قاضی حتمی می‌گردد.

عقل